

מקרה אגני דורשו

במה לעיון במקראות בדרך רבותינו

גליון מס' 47

פרשות יתרו

ה'תשפ"ג

הרב ישעיהו לוי שליט"א

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֶךְ אֶל הָעָם וְקִדְשָׁתָם הַיּוֹם וּמָחָר וּכְבָּסוּ שְׂמֹלֵתָם (יט, י).

בכריתות ט, א: "רבי אומר, 'כָּכֶם [פָּגַר]' (במדבר טו, טו), כאבותיכם; מה אבותיכם לא נכנסו לברית (מתן תורה בסיני) אלא במילה וטבילה והרצאת דם (קרבן: עולת בהמה, או שני תורים או שני בני יונה לעולות), אף הם (גרים) לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים."

ומנין שאכן טבלו ישראל לפני מתן תורה, ושלפיכך גם לדורות טובל כל גר להצטרף לברית? ביבמות מז, ב, שקלו למצוא את הטבילה בפסוקנו, "מדכתיב, ... וְכָבְסוּ שְׂמֹלֵתָם". ומה במקום שאין טעון כיבוס טעון טבילה (כגון בעל קרי בעלמא [שאינו זב] יִרְחֹץ בְּמֵי־... וְשָׂמָּה עַד הָעֶרֶב [ויקרא טו, טז] ולא כתיב 'יִכְבֹּס בְּגָדָיו' [ככתוב אצל כמה טמאים]), מקום שטעון כיבוס אינו דין שטעון טבילה? הגמרא שם אמנם דוחה, "ודלמא נקיות בעלמא" הצריכה כיבוס השמלות בסיני, כיאה למתייצבים "לְקִרְאת הָאֱלֹהִים" (יט, יז), בלי חובה לטהר כמטומאה את הגוף עם הבגדים ובלעדי דקדוקי טבילת כלים. להלן יוזכר מהיכן הפיקו למסקנה את הטבילה שקדמה למתן תורה. ומכל מקום אחר שלמדנו ולו ממקור אחר שאכן טבלו ישראל להיכנס לברית, שב הכיבוס בפסוקנו להתפרש כפרט מתהליך טהרה שכלל גם טבילה. כך אפוא ברמב"ם הל' איסורי ביאה יג, ג: "וטבילה היתה במדבר קודם מתן תורה, שנאמר, וְקִדְשָׁתָם הַיּוֹם וּמָחָר וּכְבָּסוּ שְׂמֹלֵתָם."

כאן מקום לדון מעט על כניסת גר ליהדות ואיכות הטבילה שלו. ביבמות מז, א: "חכמים אומרים, טבל ולא מל, מל ולא טבל, אינו גר עד שימול ויטבול", וכך

1. כך מציג רשב"א את הקושיה בפירושו ליבמות מז, ב.

נפסקה הלכה שם, ב: "אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, לעולם אינו גר עד שימול ויטבול". משמע שכן הסדר, מילה ואחריה טבילה. ושם, מז, ב, "נתרפא (הגר מן המילה) מטבילין אותו מיד" (ולא קודם מפני שהמים קשים לפצע), ושוב משמע שהטבילה היא אחרון מעשי הגיור, שאם לא כן יטבול תחילה וימול מיד ולא יצטרך להמתין עד שיתרפא.

אולם להלן עח, א, "אמר רבא, נכרית מעוברת שנתגיירה, בנה (העובר כשיולד) אין צריך טבילה". שכן, מסבירה הגמרא, "עובר ירך אמו הוא", בשר מברשה, והוא טבול ומגויר ככל חלקי גופה שלה, או שאפילו אם "עובר לאו ירך אמו הוא" אלא ייצור לעצמו, גם הוא נטבל לחוד בכניסת אמו למים ואין גופה העוטף חוצץ, "דהיינו רביתיה", כך גידולו של עובר, והיא קליפה לו ולא מחסום. מקשים הראשונים: אם "עובר ירך אמו", ניחא, העובר כלל אינו צריך טבילה משלו, והוא מגויר מפני שאמו מגוירת. אך על הצד ש"עובר לאו ירך אמו" ובכל זאת הוא טבול בעצמו, הנה מועילה טבילתו לגיורו אף שמילתו תבוא רק אחריה. תוספות משיבים (שם מז, ב, ד"ה מטבילין) שעובר שונה "דאכתי לא חזי למילה". לא מוכרע אם כוונתם שמפני שעובר אינו ראוי לימול לא תעכב מילתו את טבילתו, אלא תתקיים לשם גירות כשיולד, או שעובר הוא כנקבה המתגיירת בטבילה לבד, ומילתו משייולד אינה לשם גירות אלא למצוות מילה כשל כל תינוק מישראל. אבל ריטב"א (שם) ונימוקי יוסף (שם טז, א, בדפי הרי"ף) כתבו מפורש בשם ר"מ (כך בריטב"א) ורא"ה (בנימוקי יוסף) שעובר במעי אמו "הרי הוא כנקבה

דסגי ליה בטבילה, וכשנולד ומלין אותו אינו אלא כמו שמלין ישראל ערל, שבלאו הכי נמי (גר) ישראל הוא. לפי קרן אורה (שם) דעת התוספות כריטב"א ונימוקי יוסף. ואילו רמב"ן הסיק (שם) שכל גר "אם טבל ואחר כך מל הרי זה גר, דלא שנא מילה וטבילה ולא שנא טבילה ומילה", ואין טבילה קודמת אלא למצוה מן המובחר, או ש"כיון שהמילה קשה עליו (כאבה) מלין אותו תחילה כדי שאם דעתו נוקפו (מפחד) יפרוש". "תדע", מסיים רמב"ן, "דהא אמרינן לקמן בפרק הערל, 'גירות מעוברת שטבלה, בנה אין צריך טבילה', והרי קדמה טבילה למילתו אם זכר הוא."

משמע מדברי רמב"ן שאחר טבילתו במעי אמו עוד צריך העובר מילה לשם גירות, ועד שייוולד ויימול לא יושלם גיורו. רבים תמחו שאם כן בן מעוברת שנתגיירה אינו לכאורה ישראל מלידה, וכיצד יכלול רמב"ן את משנת בכורות זו, א, אשר לפיה בן מבכירה שנתגיירה מעוברת הוא בכור לכהן וחייב בפדיון, והרי אינו "פטר רחם ב'שְׂרָאֵל" (ראה שם במשנה ולמעלה שמות יג, ב), או את ברייתת יבמות צז, ב, אשר לפיה אחים תאומים שהורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה חייבים משום אשת אח מן האם, והרי משנימולו נתגיירו ונעשו כקטנים שנולדו בלי קורבה זה לזה. יש שנדחקו להעמיד לדעת רמב"ן את המשנה והברייתא כמאן דאמר עובר ירך אמו,² ולפיו עובר מתגייר, כאמור, גירות גמורה מיד עם אמו, ואינו צריך לא טבילה לעצמו ולא מילה לשם גירות (אלא למצוות מילה ככל ישראל), שכן הוא חלק ממנה. ראה קרן אורה (שם מז, ב); וראה שו"ת אחיעזר סי' כט; חידושי רבי שמעון שקוף לכתובות סי' יג; ועוד. אציע יישוב נוסף הנסמך על שלש הנחות שאשתדל לבססן.

● ראשית, יש להבחין בין תהליך הגיור והפעולות הנצרכות לו ובין חלות הגיור לחייבו במצוות ולהתירו בבית ישראל. הובא למעלה מאמר רבי בכריתות ט, א, "מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דם, אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים". ושם, "בשלמא מילה, דכתיב, 'כִּי מְלִים הָיוּ כָּל הָעָם הַיִּצְאִים' (יהושע ה, ח), אִי נִמִּי מֵהֶכָּא, וְאַעְבֵּר עֲלֵיךְ וְאַרְאֶךָ מִתְּבוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ וְאֶמַּר לָךְ בְּדַמֶּיךָ

חֲיִי וְאֶמַּר לָךְ בְּדַמֶּיךָ חֲיִי" (יחזקאל טז, 1), "דם פסח ודם מילה,³ שכן מלו לעשות את פסח מצרים, ככתוב, "וְכָל עָרֶל לֹא יֹאכֵל בּוֹ" (שמות יב, מח). "הרצאת דמים דכתיב, וַיִּשְׁלַח אֶת נְעָרָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (הבכורות שעבדו עבודת הקרבנות בטרם ניתנה להניחם [וַיַּעֲלֵוּ עֹלֹת])" (שמות כד, ה, קודם מתן תורה; ראה שם א, עם רש"י⁴). אלא טבילה מנלן? דכתיב, וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם... וַיִּזְרַק עַל הָעָם" (שם, ו-ח), ואין הזאה בלא טבילה. "וכן ברמב"ם הל' איסורי ביאה יג, א-ד, "בשלשה דברים נכנסו ישראל לברית: במילה, וטבילה, וקרבן... וכן לדורות כשירצה הגוי להיכנס לברית ולהסתופף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו עול תורה, צריך מילה וטבילה והרצאת קרבן, ואם נקבה היא טבילה וקרבן. שנאמר, 'כָּפֹם כָּנָר'; מה אתם (דור מקבלי התורה) במילה וטבילה והרצאת קרבן, אף הגר לדורות במילה וטבילה והרצאת קרבן." אפילו בזמן שבית המקדש קיים מתייחד הגר אחר מילה וטבילה גם קודם הרצאת הדמים, וכבר מותר הוא בבית ישראל, אלא שהקרבן מכשירו לאכול קדשים, כאמור בבבליא שם ח, ב, "גר מעוכב לאכול בקדשים עד שיביא קינו", וכנפסק בהל' מחוסרי כפרה א, ב, "גר שמל וטבל ועדיין לא הביא קרבנו... קרבנו עיכבו להיות גר גמור ולהיות ככל כשרי ישראל, ומפני זה אינו אוכל בקדשים שעדיין לא נעשה ככשרי ישראל. וכיון שיביא קרבנו וייעשה ישראל כשר, אוכל בקדשים."⁵ ובכל זאת הקשו בכריתות ט, א, "אלא מעתה האידנא דליכא קרבן לא נקבל גרים," כי למרות שקרבן הגר אינו מעכב את יהדותו, ובלאו הכי בטלו קדשים מלאכלם כיום, אין ברית לחצאין. עיקר הגיור הוא קבלת המצוות וכניסה לברית עם הקדוש ברוך הוא, כדור סיני בשעתם, ואלה הן תנודות שבתודעה, אבל נלוות הן אל מעשים המפרישים ומטהרים את הגר בהדרגה מאלילות וערלות, ומקרבים אותו אל ה'. עשויה קבלת המצוות להתאשרר, בלי יכולת לחזור ממנה, אפילו בטרם תם תהליך ההיטהרות והקריבה - להלכה, אחר מילה וטבילה אף קודם הרצאת דמים - והמחויב על כרחו במצוות הוא יהודי, אך רק אם מתחילה התקבלה הקבלה על מנת להיכנס לגמרי בברית ולהשלים את הקריבה בהמשך. דומה אפוא גיור לעסק בין איש לרעהו.⁶ תחילה נדברים

2. אם עובר ירך אמו או לא הוא מחלקות תנאים. ראה גיטין כג, ב; חולין נח, א; תמורה כה, א-ב; שם לא, א.

3. או מפני הכפל או מפני ש"דַּמֶּיךָ" הם רבים.

4. אך ראה להלן הערה 11.

5. בריטב"א יבמות מז, ב, "אבל בזמן הזה [הרצאה] אינה מעכבא." אין לדייק שבזמן המקדש היא מעכבת, שהרי מפורש, כאמור, שאינה מעכבת. אך כוונתו שהעדר קרבנות בזמן הזה אינו מעכב אותנו מלקבל גרים, כלהלן.

6. "משפט כתיב ביה" (תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם; במדבר טו, טז) בגיור (יבמות מז, ב), ודנו

השניים להעביר את המקח בפועל מוכר ללוקח, אך "הנושא ונותן בדברים לא קנה" (בבא מציעא מח, א), עד שיגיעו הדברים לביטוי ממשי בקנין, אשר אינו אלא שלב משלביה הטבעיים של מכירה, כגון תשלום, או סימון המקח ב"סיטומתא" (רושם; ראה שם עד, א), או משיכת הלוקח את המקח או הגבהתו לקחתו עמו, ושוב אין אחד מהם יכול לחזור בו, אף שעוד לא הושלמה המכירה בהבאת המקח אל רשות הלוקח.⁷ ואילו לא היתה ללוקח יד או רשות, היו הדברים שמעיקרה חסרי פשר, ולא היו מועיל הקנין כלום.⁸ הרצאת דמים היא גמר הברית,

ובה, כלשון רמב"ם, "ייעשה" הגר "ישראל כשר", רמז אל היגד הגמרא שם, "גר כי קא מייתי קרבן לאכשורי נפשיה למיעל בקהל", כלומר זקוק גר לקרבן לא רק להתירו בקדשים אלא כדי להיכנס להימנות עם קהל הכשרים.⁹ לפיכך הקשו, אף אם תחול היהדות בשלב מוקדם של תהליך הגיור, כיצד נבצע גיור היום שלא על מנת להשלימו? עד שדרש "רב אחא בר יעקב (שם ט, א), 'יְכִי יְגוּר אֶתְכֶם גֵּר אוֹ אֲשֶׁר בְּתוֹכְכֶם לְדִרְתֵּיכֶם'" (במדבר טו, יד), ללמד שנוהגת גירות בכל הדורות אפילו שאין מקדש, וימתין גמר הברית לעתיד לבוא.¹⁰

בכתובות יא, א, את הגיור כזכות שבית דין "זכין" לגר קטן "שלא בפניו" כלומר שלא מדעתו. בית הדין הם שוערי העם, וכאשר בא נכרי להיכנס בלב שלם אל העם ואל הברית שכרתו עם ה', שומעים לו ומקבלים אותו.

7. ואפילו אחרי שבוצע הקנין הולך העסק ומתפתח עד שיתקיימו הדברים שדוברו. בשו"ת רבי עקיבא איגר קמא סי' לז נשאל על "אחד שהיה לו פרה מעוברת, והיא ספק מבכרת ומכרה לעכו"ם הרועה בכסף לחוד. אחר כך הולכה הרועה לשדה לרעות עם שארי בהמות כדרכו, בלי כוונת קנין משיכה." הגוי סבר שכבר קנה בכסף ושלו הוא מושך, ורבי עקיבא איגר דן אותו "כעודר בנכסי הגר (עזבונו ההפקר מבלי יורשים) וכסבור שלו הן, דלא קני" (יבמות נב, ב), וכמי שקנה קרקע מגוי ונתן לו כסף לפני שכתב לו הגוי את שטר המכירה, שהקרקע הפקר, ואפילו "אם כתב לו (הגוי) השטר אחר שקבל המעות והחזיק בו (הישראל בקרקע) כמה שנים ולא לשם קנייה, כי היה סבור שיספיק לו שטרו, ובא אחר והחזיק בו זכה" (טור חושן משפט קצד). ראה שם בתשובה שלא התיר רבי עקיבא איגר את הבכור המסופק אלא מפני שדעת אחרת, של הישראל מוכר הפרה, מקנה לו לגוי. לולי דבריו אין הנידון דומה לראיות. שהעודר בנכסי הגר כלל אינו עסוק בעסק זכיה מן ההפקר, וכן המחזיק בקרקע שהגוי כתב לו עליה את השטר. אבל זה מושך את הפרה לקיים את דברי המכר, שכך נדברו תחילה שבתמורה לכסף תעבור הפרה מרשות מוכר לרשות לוקח, ומשנת-קיימו הדברים קנה הלוקח מכח העסק שהנה התממש, ומה לנו אם טעה לחשוב שמקודם כבר הגיעה נקודה שממנה לא יכל לחזור בו.

8. גירושין ישמשו דוגמה. מהות הגירושין היא שילוח האשה מבית בעלה, ככתוב, "וְכָתַב לָהּ סֵפֶר פְּרִיטָה וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשָׁלְחָהּ מִבֵּיתוֹ" (דברים כד, א), ונוסח הגט הוא "הרי את משולחת; הרי את מגורשת" (קידושין ה, א). לכן שוטה שאינה יודעת לשמור גיטה אינה מגורשת דבר תורה, ד"תנא דבי רבי ישמעאל, 'וְשָׁלְחָהּ מִבֵּיתוֹ' – מי שמשלחה ואינה חוזרת, יצתה זו שמשלחה וחוזרת" (יבמות קיג, ב). לרש"י (גיטין סד, ב, ד"ה אינה מתגרשת), גם קטנה שלא יודעת לשמר את גיטה אינה מתגרשת אפילו בקבלת אביה, ולא חלק עליו רבנו תם (תוספות שם ד"ה וכל שאינה) אלא מפני שאביה שומרה מלחזור. הרי שלמרות שאשה מתגרשת על כורחה, אין עסק גירושין אלא עם מי שאכן תצא ולא תחזור. ומכל מקום מי שמשלחה ואינה חוזרת מותרת לכל אדם וראויה להתקדש לו מיד משניתן גיטה בידה, אפילו שטרם עזבה את בית המגרש. שכן מעת שמסר המגרש בידה את דברי השילוחין, היינו הגט, עומדת היא לצאת מכחם לבסוף, ואין שהייתה בבית אלא כשל אשה זרה שתימצא לפעמים, דרך מקרה, בבית זר.

9. ומכל מקום בעוד לא הקריב דינו למעשה כמחוסרי הכפרה; ראה שם.

10. נראה דחוק לפלפל שהמקשה, "אלא מעתה האידנא דליכא קרבן לא נקבל גרים", התכוון גם להקשות מדוע בזמן הבית לא תעכב ההרצאה את היהדות, ושרב אחא בר יעקב התכוון להשיב שמתוך שדרשנו שגיור נהוג בזמננו מתגלה שהרצאה אינה מעכבת גם בזמן הבית. הלא עדיף היה להקשות ישירות על עיקר מאמרו של רבי אליעזר בן יעקב במשנה ח, ב, ש"גר מחוסר כפרה עד שיזרוק עליו הדם", אשר מבלי הדרשה הוא סותר את עצמו: גר זקוק להרצאת דמים, ומאידך היא אינה מעכבת. אלא זו אינה קושיה, כי בזמן הבית הברית בשלמותה אף שחלוחה מוקדמת. לולי שלשון רשב"א ליבמות מו, ב, מטה שאמנם רק משום "לְדִרְתֵּיכֶם" הרצאה אינה מעכבת היום ובזמן הבית כמו שמילה וטבילה מעכבות. אולם ברמב"ם הל' איסורי ביאה שם, ה, "ובזמן הזה שאין שם קרבן צריך מילה וטבילה", לעומת זמן הבית שבו, כאמור שם, ה, "צריך מילה וטבילה והרצאת קרבן". והרי שלמדנו מ"לְדִרְתֵּיכֶם" שחלוק זמננו מזמן הבית,

וביבמות מו, א-ב, נחלקו תנאים כיצד תחול הגירות. לדעת רבי יהושע, טבילה חותכת, וגר שמל ולא טבל אינו גר בעוד גר שטבל ולא מל הוא גר, "שכן מצינו באמהות", נשות יוצאי מצרים, "שטבלו" להיכשר לעשות את פסח מצרים "ולא מלו", וכך מתגירות נקבות עד היום בטבילה בלי מילה. ומנין לרבי יהושע שאמותינו טבלו במצרים?¹¹ "סברא הוא, דאם [לא] כן במה נכנסו תחת כנפי השכינה?" אילו נצרך הגיור למין פעולה סגולית שבאופן נעלם תהפוך נכרי לישראל, כיצד נגזור שטבילה היא פעולה כזו? אלא, מעשה הגיור הוא היטהרות מערלותם של "כָּל הַגּוֹיִם עֲרֵלִים" (ירמיהו ט, כה), והטבילה מטהרת בכל מקום. איש זקוק לסכין לסלק את ערלתו, ואשה דיה במים לבדם.¹² אף לאחר מילה צריך גר זכר למים להפרישו סופית מערלות, כמו ששנינו בפסחים צב, א, "גר שנתגייר בערב פסח, בית שמאי אומרים, טובל ואוכל את פסחו לערב, ובית הלל אומרים, הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר" וצריך שבעה ימים להיטהר (רמב"ם הל' קרבן פסח ו, ז, ולרש"י על אתר ד"ה כפורש צריך גם הזאה שלישי ושיביעי), "גזירה שמא ייטמא (הגר במת) לשנה הבאה ויאמר, אישתקד מי לא טבלתי ואכלתי? עכשיו נמי אטבול ואוכל" (גמרא שם), מבלי להבין שנכרי אינו מקבל טומאה ושלכן הוא נכנס אז טהור ליהדות. דברי בית הלל אמורים גם בגר שמל מזמן והשתהה עד שטבל בערב פסח (וכל גר הלא ממתין עד שיתרפא),¹³ והרי שאת הטבילה כינו בית הלל פרישה מן הערלה. ואיש כמו אשה מתגיירים בקבלת המצוות וההחלטה להיכנס בברית, אבל לרבי יהושע תחילת הכניסה

וביטויה הממשי היא טבילה, מעין קנין של עסק. לרבי אליעזר ורבי יהודה מל ולא טבל או טבל ולא מל, זה וזה גר, כי אם אמנם "מצינו באמהות שטבלו ולא מלו", כן "מצינו באבותינו" יוצאי מצרים "שמלו ולא טבלו", ומספיקה אפוא מילה לחוד או טבילה לחוד, כאותם מקחים הניתנים להיקנות בכמה דרכים והם ייחלטו במעשה הקנין שיתרחש ראשון במהלך העסק.¹⁴ רמב"ן, רשב"א, וריטב"א על אתר נוקטים בפשטות שאפילו לרבי אליעזר ורבי יהודה צריך גר טבילה לכתחילה. וכך מוכח מתוך שאמר רבי יהודה בברייתא ביבמות שם, ב, שאם מל מאתמול, "מטבילין גר בשבת", ואין לחוש משום שבות של "מתקן גברא" (הכשרת אדם עלולה להיראות כתיקון כלי, שהוא מלאכה אסורה), שכבר חלה גירותו עם המילה. והרי ש"מטבילין" אותו מכל מקום (ריטב"א). אם טבלו אמותינו, הטבילה היא משלבי הגיור, ובאיש ששייכת בו מילה זו אינה מחליפה את הטבילה אלא נוספת עליה, אבל מפני שהמקרא לא פירש שגם יוצאי מצרים הזכרים טבלו, סוברים רבי אליעזר ורבי יהודה שהטבילה אינה מעכבת את יהדותו של גר שכבר מל. הם יודו אפוא שלדורות "לא יכנסו (גרים) לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים", אבל כמו שחלה היהדות לפני ההרצאה, כך לדעתם חלה היהדות לפני הטבילה אם מל, ולפני המילה אם טבל. ואילו יבשו כל מקוואות תבל ומעיינותיו, יסכימו רבי אליעזר ורבי יהודה שלא נקבל גרים, כי אין ברית לחצאין על מנת שלא לטבול. עוד מסתבר לדעתם שמל ולא טבל לא יאכל בקדשים,¹⁵ שאינו טוב ממל וטבל ולא הקריב קרבנו אשר אינו

שהאידנא מתגייר בשניים ולעתידי לבוא בשלשה, ואף על פי כן גם אז לא תעכב ההרצאה את היהדות. רמב"ם מוסיף ש"כשיבנה בית המקדש יביא קרבן" לשלול מחשבה שכיום, מאחר שהתרבה לנו גיור במילה וטבילה לבדם, ייפטר גר לעולם מחובת הקרבן. ולא היא, שכן אמרו שם בברייתא ט, א, "גר בזמן הזה צריך שיפריש רובע לקינו" אלא ש"נמנה עליו רבן יוחנן בן זכאי ובטלה מפני התקלה".

11. ראה בתוספות שם, ב, ד"ה רבי יהושע, ובשאר ראשונים על אתר, מדוע לא סגי ליה מדכתיב, "וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הָדָם... וַיִּזְרֹק עַל הָעָם" (שם, ו-ח), ואין הזאה בלא טבילה.

12. ומה נמליץ לשון רמב"ם הל' קרבן פסח ה, ה, "שהטבילה לשפחות כמילה לעבדים". ראה שם ובשו"ת אבני נזר יורה דעה ח"ב סי' שנא, ב.

13. אבל צריך עיון בלשון רמב"ם הל' קרבן פסח שם.

14. "עבד עברי נקנה בכסף ובשטר... עבד כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחזקה וכו'", כמפורט במשנה קידושין פרק א.

15. אף על פי כן מותר לו לטבול בשבת כמו שמותר לטבול לטומאה בשבת, שלא אסרו משום תיקון גברא אלא טבילה של החלת יהדות. ראה תוספות שם ד"ה תקוני גברא, תוספות ישנים ד"ה לפיכך אין מטבילין, ועוד ראשונים על אתר. לפי יבמות עא, א, רבי עקיבא דורש את "תוֹשֵׁב וְשֹׁכֵר לֹא יֵאָכֵל בּוֹ" (שמות יב, מה) "לאתווי גר שמל ולא טבל", אשר הכתוב מונעו מלאכול בפסח מפני שהוא עדיין גוי. ורבי אליעזר חולק "לטעמיה, דאמר, גר שמל ולא טבל גר מעליא

"ישראל כשר" מאוכלי הקדשים, ועוד גרוע מחוסר טבילה ממחוסר הרצאה, שמחוסר הטבילה לא פרש מן הערלה, אף שאינו ערל גמור להיפסל מהקרבת הפסח.¹⁶ הלא אמרו בית שמאי ש"גר שנתגייר בערב פסח... טובל ואוכל את פסחו בערב", ולא נחלקו בית הלל אלא לדונו כטמא מת, אבל לכולי עלמא מעכבת טבילה את הגר מלאכול מן הפסח, ובוודאי לא יצאו רבי אליעזר ורבי יהודה לערער את המקובל מבית שמאי ובית הלל יחדיו.¹⁷ אלא, אין חזרה לגר אחר טבילה או מילה, ועדיין אינו ישראל כשר עד שייטהר לגמרי בשתייהן ושוב יקרב אל ה' בקרבן. "וחכמים אומרים, טבל ולא מל,

מל ולא טבל, אינו גר עד שימול ויטבול", שאין קבלת המצוות שלמה וממומשת עד שיבצע הגר את כל שבידו לעשות.¹⁸

● שנית, אף אם "עובר לאו ירך אמו הוא" אלא ייצור לעצמו, הוא משתמש ושותף בכלי המעשה שלה וברוחה. בסנהדרין פ, א, ועוד, "אמר רבא, וולד הנוגחת" שהמיתה אדם "אסור" למזבח, "היא וולדה נגחו; ולד הנרבעת אסור, היא וולדה נרבעו".¹⁹ ועוד אמר רבא בבבא קמא מז, א, "פרה" תמה "שהזיקה" בנגיחה, "גובה" הניזק "מוולדה" את כל חצי הנזק

הוא". לא מוכח שלרבי אליעזר מל ולא טבל אוכל קדשים, כי אפילו אם אינו אוכל לא ניתן לדרוש עליו "תושב וְשָׂכִיר וגו'", שכן יהודי הוא והפסח נשחט עליו והוא טובל ואוכל לערב. מה שאין כן "תושב וְשָׂכִיר" כמו "בֶּן נֶכֶד" ו"עָרֵל" המזכרים שם בפרשה שכולם מעוכבים מהקרבת הפסח, ואם נשחט עליהם לא עלה לחובתם ואינם אוכלים ממנו לערב אפילו אם נתגירו או שבו או מלו בינתיים. ולפי האמת "תושב וְשָׂכִיר לא יאכל בו", כמו "כָּל בֶּן נֶכֶד לא יאכל בו", הוא אזהרה לישראל שלא יאכילוהו (ראה רמב"ם הל' קרבן פסח ט, ז), ואילו מל ולא טבל מוזהר ונזהר לעצמו, וריחור קו מאכילת הפסח אינו מיוחד לפסח אלא נוהג בכל הקדשים.

¹⁶. ולפיכך הקריבו אבותינו פסח מצרים ואכלוהו, אף שטרם טבלו כמו שטרם ריצו דמים. אך משניתנה תורה ולימדנו לקבל גרים במילה וטבילה והרצאת דמים, טבילה כהרצאה מעכבת אכילת קדשים. אפשר שלדעת רבי אליעזר ורבי יהודה, אפילו משניתנה תורה גר מחוסר טבילה שוחט את פסחו או שוחטים עליו, ויטבול ויאכל לערב, ואינו כטמא שרץ אשר לדעת רב בפסחים צ, ב, אין שוחטים עליו את הפסח, מפני שגר מחוסר טבילה אינו טמא ממש.
¹⁷. אלא אם שונים רבי אליעזר ורבי יהודה את מחלוקת בית שמאי ובית הלל בנוסח שונה, מעין "מל ומרצה דמים ואוכל פסחו לערב", ויהיה משמעות "גר שנתגייר" שבא להתגייר, שהרי עדיין לא מל. או שנוסחם מקוצר, מעין "גר מל בערב פסח ומרצה ואוכל פסחו לערב".

¹⁸. מיד בגופו במקומו ובעצמו, למעט ריצוי דמים שלא תתקיים אלא במקדש ועל ידי כהנים, ואף שלא בפניו. או שיש לחלק בין מילה וטבילה הבאות לטהרה ובין עולה שהיא דורון מקרב אחר הטהרה. ושם אין קריבות אלא למי שכבר נכנס לברית, ולא יתקבל קרבן הגר אלא משהתייחד. אולי לפיכך דקדק רבנו תם להקדים טבילה להזאה, בתוספות ליבמות שם, ב, ד"ה דאין הזאה.

גוי שניכרת לו הגיד מתגייר בטבילה כאשה, שאין המילה מעכבת אלא את מי שראוי למול ולא מל. לגבי גוי מהול קיימת מחלוקת מרובעת: יש מצריכים הטפת דם ברית; יש אומרים שהוא מתגייר בטבילה לבדה, כאילו שְׁמַעַת גיורו נהפכת מילתו למילת ישראלי; יש מחלקים בין נולד מהול לנימול בידי אדם; ויש אומרים שאין לו תקנה להתגייר, שאין מילתו מגיותו מילה אלא פציעה, והריהו ערל בלי יכולת להסיר ערלתו. ראה טור ושלחן ערוך יורה דעה רסח, א, עם נושאי הכלים.

¹⁹. בהמה שהמיתה אדם פסולה להיקרב אף שלא נידונה לסקילה, כגון שהמיתה בעד אחד או על פי הבעלים (משנה בכורות מא, א), שכן מיעטה הכתוב מן הקְשָׁרוֹת (ברייתא בגמרא שם). כן פסולה הנרבעת לאדם (משנה וברייתא שם, ומשנה נדה מה, א).

במשנה בבא קמא מז, א, "פרה שנגחה את השור ונמצא ולדה בצידה... משתלם... מן הוולד." אולם משם אין ראייה שהיא וולדה נגחו, כי אפילו אם לא סייע הוולד ולא עשה דבר, נכלל הוא בדין "וּמְכָרוּ אֶת הַשּׁוֹר הַחֵי וְחָצוּ אֶת כְּסָפוֹ" (שמות כא, לה), ופרה – מעוברת כמו ריקנית – שווה מנה שנגחה שור שווה מאתיים ואין הנבילה יפה כלום, נוטל הניזק את הפרה כמות שהיא (כרכשו שלו או כאפותיקי; ראה שם לג, א-ב, מחלוקת רבי עקיבא ורבי ישמעאל), ולא

(כדין שור תם שנגח לבדו) אפילו אם האם איננה.²⁰ "מאי טעמא," והלא נזקי קרן תמה אין משתלמים אלא מגוף הבהמה המזיקה? "גופה" של אמו "היא" (העובר). לדעת רבנו תם, אשר רמב"ן נראה נוטה אליה בחידושו לחולין נח, א, לא באו מאמרי רבא להורות שעובר ירך אמו (תוספות לסנהדרין פ, ב, ד"ה עובר). אלא אפילו אם עובר לאו ירך אמו גובים מוולד הנוגחת והזיקה, ונאסר ולד הנוגחת והמיתה, מפני שסייע (כובדו) בנגיחה (ראה תוספות לחולין נח, א, ד"ה והלכתא), וולד הנרבעת נאסר מפני שנהנה מן הרביעה (תוספות לבבא קמא שם ד"ה מאי טעמא).²¹ אבל מה הנאה מחלחלת אל ולד הנרבעת הטמון מבודד במעיה, והרובע אינו נוגע בו; ובמה התכוון ולד המזיקה כוונה להזיק, אשר רק היא תאפיין מעשה הזיק כשייך לסוג נזקי הקרן (בבא קמא ב, ב) המשתלמים מגוף המזיק ואף אם הזיק ברשות הרבים; ומדוע נאסור את ולד הממיתה אדם משום נגיחה שהוא אנוס לסייע בה, הלא שור האצטדין מותר למזבח, שלא עשה בו הכתוב אונס כרצון (דעת רב שהלכה

כמותו, בבבא קמא מ, ב), וזה טוב משור האצטדין שהרי כלל אינו מתכוון להמית.²² אלא, אף אם נחשיב עובר כבריה לעצמו ולא רק כבשר מבשר אמו, הוא אינו עצמאי העומד על רגליו שלו. תלוי הוא באמו וכל חיותו שאובה ממנה, ומתוך שחיותה היא חיותו, הנאתה היא הנאתו, וכוונתה היא כוונתו, ורצונה הוא רצונו. קרניה קרניים תלושות בידו והוא נוגח בהן כמוה, עד שרמב"ן (חולין שם) מצדד שהטעם להגבות מגוף הוולד את כל חצי הנזק ולא רק לפי חלקו, הוא "שכיוון שהוא (והיא) בא(ים) מכח אחד, האי כוליה נזק עבד והאי כוליה נזק עבד"²³. שני יצורים הם בעלי דחף משותף ואמצעים משותפים. יתכן שאפילו לשיטת התוספות החולקת על רבנו תם וסוברת ש"היא וולדה נגחו" ו"היא וולדה נרבעו" משמעם שעובר ירך אמו, כמו שביקשו להוכיח מתמורה ל, ב, זאת מפני שסוף סוף אם עובר לאו ירך אמו הריהם גופים נפרדים, ולא ניתן לשייך פעולה גופנית שלה, כנגיחה או רביעה, אל גופו שלו. לכן, אף אם התכוון

הטריחו הכתוב להחזיר את הוולד משתלד או לשום את דמי הוולד ולהחזירם. אפילו "אשה שיצאה ליהרג אין ממתינין לה עד שתלד", במשנה ערכין ז, א, ושאלו שם בגמרא, "פשיטא, גופה היא" (ראה הערה 56). דמי הנזק מגולמים אפוא משעת נגיחה בפרה ובעובר עמה, פרוסים לפי חלקו היחסי של כל אחד מהם בשוויה של הפרה המעוברת. לפיכך, אם הפרה היא של אחד והעובר של אחר (כגון שמכר לו פרה חוץ מעוברת; רש"י לבבא קמא שם, ב, ד"ה דפרה), גובה הניזק מכל אחד מהם לפי חלקו בשווי הפרה המעוברת (ראה תוספות שם ד"ה ורביע), לא לפי המשקלים של הפרה והעובר או שום מדד אחר של חלקיהם בעשיית הנזק. הוי אומר, אף אם עובר אינו ירך אמו, כלול מחירו בתוך ערך אמו. או בלשון אחר, השאלה אם עובר ירך אמו או לאו נוגעת בבואו לדון על מעמד העובר כשלעצמו, כגון אם מותר הוא למזבח, או אם טבול הוא לגירות, או אם נטרף הוא בטריפת אמו (תמורה לא, א), או אם הזיק הוא בעצמו לגבות ממנו את כל חצי הנזק אם אמו איננה (להלן). אך כשדנים על האם אם להוציאה ליהרג או לגבותה בנזקה, אז בוודאי העובר הוא מגופה.

²⁰ "משתלם כוליה חצי נזק מוולד" (בבא קמא מז, א). שגובים מן הוולד חלק כלשהו כבר לימדה משנתנו (שם מז, א); ראה הערה 54.

²¹ תוספות לסנהדרין שם נימקו, "והיינו טעמא (שוולד הנוגחת או הנרבעת אסור), כיוון דעד עכשיו היה חיות הוולד תלוי באם הוי כאילו נגמר דין שניהם להריגה, ולא משום דהוי ירך אמו". הלשון נראה מגומגם, שהרי רבא אוסר את הוולד למזבח אפילו אם אמו לא נידונה מעולם, כגון שנגחה או נעבדה בה העבירה בעד אחד או על פי הבעלים, כדברי המשנה בבכורות (ולכן דן רבא באיסור הוולד ולא בסקילתו), ועל בהמה שנידונה אמרו להדיא בסנהדרין שם שרבא אוסר את ולדה אף אם נולד לפני גמר הדין. שמא נדחוק ש"כאילו נגמר דין שניהם להריגה" משמע שאילו היו עדים לנגיחה והיינו דנים את הפרה מיד משנגחה, היינו סוקלים אותה מעוברת, וכאילו גמרנו גם את דין הוולד להיסקל, שהרי אין לו חיות וקיום בלעדית, ולפיכך ראוי לאסור את הוולד אף במקרה שאין לנגיחה אלא עד אחד, אך עדיין קשה לעמוד על הטעם. אולם הוא טעם הגון למה שהביאו התוספות מיד אחריו, שאשה מעוברת היוצאת ליהרג אין ממתינים לה עד שתלד; עיין שם בתוספות וברמב"ן.

²² ומן הסתם יודה שמואל לרב ששור שהלך לתומו ודרס תינוק (כבברייטא בבא קמא כו, א) או ש"היה מתחכך בכותל ונפל על האדם" (כלשון המשנה שם מד, א) לא נאסר להקרבה.

²³ לפי רמב"ן ורבנו תם יוכל רבא להעמיד את משנת בבא קמא מז, א, אפילו כרבי עקיבא (ראה תוספות שם מז, א, ד"ה ליתא), שהוולד גוף נפרד הוא ולא כיחש באבדן האם, ותהיה סתם משנה כמאן דאמר עובר לאו ירך אמו הוא.

ורצה הוולד לנגות, הוא לא נגת, ואף אם נהנה הוולד מן הרביעה, הוא לא נרבע. אך באשר לחיות ולמבועיה, הדחף המופשט והכוונה והדעת והרצון, יסכימו כולם שאלה משותפים לוולד עם אמו.²⁴

● שלישית, אין סדר מוכרח למטלות הגר, ולא עלה על דעת שהקדמת טבילתו למילתו מעכבת אלא מפני שהטובל ערל הוא אולי כטובל ושרץ בידו. כך מתבאר בחידושי ריטב"א ליבמות מז, ב: "יש לומר כשהוא ערל אין טבילה מועלת, דהוי ליה כטובל ושרץ בידו ואפילו בדיעבד מעכב. ותדע דהלוקח כלים מן הגוים שצריכים להגעיל ולהטביל הגעלה קודמת, ואף על גב דהתם בדיעבד אם הקדים טבילה יצא (ראה עבודה זרה עה, ב, עם תוספות ד"ה מגעילין; טור ושלחן ערוך יורה דעה קכא, ב), שאני הכא דטומאת ערלות טומאה גמורה." ובדומה בנימוקי יוסף. ולרמב"ן (שם מו, ב) הכריעו החכמים ש"אינו גר עד שימול ויטבול" מפני שמילה וטבילה "שקולין הן", כנראה מפני שזו נלמדת מאבותינו וזו מאמותינו.²⁵ אם שקולות הן אין טעם להקפיד על הקדמת האחת, אם לא שהטובל ערל הוא כטובל ושרץ בידו.

מעתה, אפילו אם עובר זכר אינו כנקבה, אלא זקוק למילה להיטהר מערלות ולהיכנס בברית, תחול יהדותו עם טבילת אמו, ואת הטהרה והכניסה הוא ישלים בהמשך. עד כאן לא אמרו חכמים שגר שטבל ולא מל אינו גר, אלא בנולד, שעל אף שיפה כוחה של טבילה לממש קבלת מצוות ולהחיל יהדות, כבנשים, אין דעת מתגייר שלמה עד שישלים את מעשיו שבגופו, ולכן כל עוד שגר זכר לא מל קבלתו תלויה והוא יכול לחזור בו. אבל עובר שותף לדעת אמו, ואמו משלימה מעשה

וגומרת דעת בטבילה, ואף הוא עמה גומר ומתייחד באותה טבילה. העובר הוא אפוא ישראל מלידה.

למרות זאת הוכיח רמב"ן מגיור עובר הוכחה מוצקה שגם מילתו של גר נולד לא תעכב את טבילתו. שאילו נידון הטובל תחילה כטובל ושרץ בידו, טבילת מתגייר לא היתה עולה לעוברה, כי אף הוא טובל וטומאת ערלות בידו, ממתנה לסכין שתסלקנה לכשיולד.

לפיכך, בניגוד לקטן שהביאוהו להתגייר, אשר נימול ונטבל על דעת בית דין מפני שזכות היא לו (כתובות יא, א), עובר המתגייר אינו צריך לדעת בית דין, אף אם להלכה עובר לאו ירך אמו הוא, מפני שיש לו דעת משלו כגדול, היינו דעת אמו. גיורו יחול אפוא גם אם הדיינים אשר אמו טבלה בפניהם לא ידעו שהיא מעוברת (שלא כדגול מרבכה ס"ו רסח, ו). לכולי עלמא הוא יימהל לשמונה כישאל בן ישראל, ולא בן יומו כתינוק נכרי שהביאוהו להתגייר או כתינוק "מְקַנֵּת כֶּסֶף" לעבדות (ראה שבת קלה, א-ב). כשיגדיל

לא יוכל למחות כשיגדיל, מפני שמתחילה לא התגייר מדעתו; כתובות שם). דעת בית דין יכול למחות כשיגדיל, ואילו קטן שגיירוהו על דעת בית דין יוכל למחות כשיגדיל, מפני שמתחילה לא התגייר מדעתו; כתובות שם). ואף אם ננקוט שקטן המתגייר על דעת בית דין אינו גר אלא מדברי סופרים, שהם תיקנו זכייה לקטן, עובר המתגייר הוא ישראל מן התורה, בין אם עובר ירך אמו או לא (כדמשמע מתוספות לכתובות שם ד"ה מטבילין²⁶). מאידך, אף אם עובר לאו ירך אמו, מעוברת שרוצה להישאר נכריה לא תוכל לטבול לגייר את עוברה, ולא תועיל לו דעת בית דין, שהרי בעל דעת הוא לעצמו, היינו דעת אמו, והיא לא גמרה ולא רוצה להתגייר. ואף שהיא רוצה בגיורו של בנה, אין פלוני נשאל אם זולתו יתגייר, ולא אמרנו שדעת עובר כדעת אמו אלא במה שהיא רוצה ומכוונת לעצמה.

24. סברה זו מוצעת לדרוש ולקבל שכר אבל אין לה לכאורה השלכה להלכה. מוסכם לראשונים ש"ולד הנוגחת אסור" ו"ולד הנרבעת אסור" הן הלכות פסוקות, מובאות בגמרא סנהדרין שם ועבודה זרה כד, א, באין חולק וכהנחות להק' שות ולפרק מתוכן. ואפילו אם תימצי לומר שבתמורה ל, ב, חולק רב נחמן לעניין ולד הנרבעת (עיין שם), רבא ורב נחמן הלכה כרבא (תוספות לשבת כז, ב, ד"ה סלקא דעתך אמינא). כמו כן "פרה שהזיקה גובה מוולדה" היא הלכה, ואם משמע שאביי חולק שם, ב, אביי ורבא הלכה כרבא (רש"י לפסחים עו, ב, ד"ה אמר לך רב) חוץ מבי"ע"ל קג"ם' (קידושין נב, א). לפיכך, מה נפשך: או שלהלכה עובר הוא ירך אמו וגוף אחד עמה, או שהדין עם רבנו תם שעל אף שעובר אינו ירך אמו הוא שותף בפעולות גופה ולא רק בדעתה.

25. ולא מן "יִיָּקַח מִשֶּׁה חֲצִי הָדָם... וַיִּזְרַק עַל הָעָם" (שם, ו-ח), מד"אין הזאה בלא טבילה" כרבי יהושע, כי שמא הועלו העולות אחר מתן תורה (ראה ריטב"א שם), ולא נוכל ללמוד משם שבטבילה הוכשרו לקבל את התורה. ולרבי יהושע עדיין מוכיחה זריקת הדם ש"באבות נמי טבילה הוה", בזמן כלשהו, ויש להשוות אבות לאמהות ולומר שט' בילה עיקר, וגם האבות טבלו קודם מתן תורה. ואף אם נזרק הדם אחר מתן תורה, קראהו משה "דָּם הַבְּרִית" בפירוש, בשמות כד, ח, והרי שוב שהחלת היהדות בקבלת המצוות עשויה להטרים את השלמת הכניסה לברית.

26. ולא נצטרך להעמיד את המשנה בכתובות מד, א, שאם "היתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה" וזינתה באירוסיה "הרי זו בסקילה", כמאן דאמר עובר ירך אמו, או לומר שאפילו להמיתה עקרו חכמים דבר מן התורה.

וכן לא תתגייר מעוברת על מנת שבנה יישאר נכרי, כי אם דעתה גמורה להתגייר גם דעתו גמורה, ואם לא לא. ומדאיתן להכי, יתכן שאפילו בלעדי שהעובר יידון כטובל בעצמו, הוא יתייחד בטבילת אמו. שכיוון שדעתה להתגייר נגמרה במעשה הטבילה, ולו טבילה שלה לבדה, אף קבלתו את המצוות גמורה ושלמה ואינה צריכה לכולם. ותהיה גירותו מן "הדברים הנקנין באמירה" (כתובות קב, א) כלומר בגמירות דעת גרודה.²⁷ אחרי הקנין תבוא ההיטהרות והקריבה. נרוויח בכך הסבר לשיטת רשב"א בחידושי לבימות מז, ב. אף הוא הקשה שאם עובר לאו ירך אמו, איך אמר רבא ש"נכרית מעוברת שנתגיירה בנה אין צריך טבילה", הלא קדמה טבילתה למילתו, ותירץ ש"בנה" שהזכיר רבא משמעו בתה, אבל זכר אמנם צריך טבילה חוזרת אחר שיוולד ויימול. לאמור, אפילו בלי שתועיל טבילת האם לעובר כשלעצמו, תחול יהדותו עם חלות יהדותה, והוא ייוולד ישראל ויימול כישראל. אבל תהיה במילתו גם היטהרות מערלות הגויים, ובטבילה שאחריה פרישה אחרונה מערלות.

ויתיישב מדוע נזקקו ביבמות עח, א, אל רבא להקשות ממאמרו על מאן דאמר עובר לאו ירך אמו, ולא הקשו ממשנת בכורות מו, א, העושה מבן מעוברת מבכירה שהתגיירה בכור לכהן, או מבריייתת יבמות צז, ב, העושה מתאומים בני מעוברת שהתגיירה אחים מן האם, והרי שהועילה טבילת אמה ליהד אותם במעיה. ולאמור אין מן המשנה או הבריייתא ראייה, כי גם אילו חצץ גוף האם, כך שעובר לא היה נחשב טובל לעצמו, הוא היה מתייחד ונולד ישראל. אבל רבא לימד שלא חסר העובר אפילו טבילה של היטהרות וכניסה לברית, והרי שכבר טבל לעצמו.

***

וְאִם מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִּי לֹא תִבְנֶה אֹתָהּ גָזִית כִּי חֲרָפָה הַנִּפְתָּ עָלֶיהָ וּתְחַלְלֶהּ (כ, כב).

ובמקביל בדברים כז, ו: "אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ." בהלכות בית הבחירה א, יד-טו, מצרף רמב"ם את הציווי עם השלילה:

"כל אבן שנפגמה כדי שתחגור בה הציפורן כסכין של שחיטה הרי זו פסולה לכבש ולמזבח, שנאמר, 'אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת מִזְבַּח ה'...' כל אבן שנגע בה הברזל אף על פי שלא נפגמה פסולה לבנין המזבח ובנין הכבש,

שנאמר, 'כִּי חֲרָפָה הַנִּפְתָּ עָלֶיהָ וּתְחַלְלֶהּ'. והבונה אבן שנגע בה ברזל במזבח או בכבש לוקה, שנאמר, 'לֹא תִבְנֶה אֹתָהּ גָזִית'. והבונה אבן פגום עובר בעשה."

ה"עשה" ש"הבונה אבן פגום עובר" עליו הוא כמובן "אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ", ונתקשה משנה למלך מדוע לא מנה רמב"ם את העשה הזה כמצוה לעצמה מן התרי"ג. משנה למלך השיב שכלול העשה כפרט ממצוות "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" (להלן כה, ח; עשה כ במנינו של רמב"ם). אך יש לתמוה איך נעשה המִשְׁנָה ממצוה עברייני בפועל עליה, ובמה גרע מן היושב ומבטלה ואינו בונה כלל.

דומה שרמוזה תשובת רמב"ם לקושיית משנה למלך בסידורן המשונה לכאורה של ההלכות. פתח בפסולה של אבן פגומה שלא מברזל, ובטרם חרץ את דין הבונה אותה כבר עבר לפסול אבן שנגע בה ברזל ולחייב את הבונה אותה מלקות, ורק לבסוף חזר להוסיף בענין האבן הפגומה שהוזכרה ראשונה שהבונה אותה עובר בעשה.

אך כוונת רמב"ם היא שאילו נצטוונו רק לבנות את המזבח "אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת" ולא הוזהרנו כל לבנותו "גָזִית", היינו למדים רק שאבן פגומה פסולה, אבל הבונה לא היה עובר בכלום. אטו העושה לכהן הגדול מעיל ארגמן עובר בעשה משום שנאמר "וְעָשִׂיתָ אֶת מְעִיל הָאֹפֹד כָּלִיל תְּכֵלֶת" (להלן כח, לא)? אולם מפני שקדמה ל"אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת וגו'" האזהרה "לֹא תִנִּיף עָלֶיהָ פְּרָזֶל" (דברים כז, ח), שהיא היא אזהרת "לֹא תִבְנֶה אֹתָהּ גָזִית כִּי חֲרָפָה הַנִּפְתָּ עָלֶיהָ", ידענו שבא הכתוב לא בלבד לפסול אבן בלתי שלמה אלא אף למנוע אותנו באיסור מלבנותה. כי בודאי דיבר הכתוב שבספר דברים בהווה, אשר בו אבן שהונף עליה ברזל גם נפגמה ונעשתה "גָזִית", והלא לכך הונף ה"פְּרָזֶל" והחרב – לגוזה. אדם אם יבוא לבנות אבן שהיא אבן פגומה אבל מלהב של עץ או חלמיש, לא יעבור במפגיע על לשון הלאו ולכן לא ילקה, ובכל זאת אף הוא מוזהר לפרוש, ממשמעות הכתוב שהקפיד שלא ייבנו אלא "שְׁלֵמוֹת". נעוץ אפוא ב"אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ" איסור עשה נלמד ונובע מתוך הלאו ד"לֹא תִבְנֶה אֹתָהּ גָזִית", ולפיכך ראוי למנות את האיסור הקל, ה"עשה", עם הלאו הגמור במצוה אחת.

כיוצא בדבר, נאמר על קרבן הפסח, "בְּבֵית אֶחָד יֵאָכֵל; לֹא תוֹצִיא מִן הַבֵּית מִן הַפֶּשֶׁר חוּצָה" (למעלה יב, מז). וברמב"ם הל' קרבן פסח ט, א: "כל האוכל מן הפסח אינו אוכל

²⁷ עם מעשה של אחרים ששלמות הדעת נתלתה בו: בכתובות שם, קידושי הבן את הבת, וכאן טבילת האם.

אלא בחבורה אחת", לקיים את האמור, "בבית אחד יאכל" (ראה פסחים פו, א-ב). "ואין מוציאין ממנו מן החבורה שיאכל בה, והמוציא ממנו כזית בשר מחבורה לחבורה בליל חמשה עשר לוקה, שנאמר, 'לא תוציא מן הבית מן הבשר חוץ'". ושם הלכה ד: "היו המים שמוזגים בו יינם באמצע הבית בין שתי החבורות, כשהשמש עומד למזוג קופץ את פיו ומחזיר את פניו עד שמגיע אצל חבורתו ואחר כך אוכל מה שבפיו, שאסור לאוכל לאוכל בשתי חבורות" (משנה פסחים פו, א), משום "בבית אחד יאכל". אף כאן הקשה מנחת חינוך (טו) מדוע לא מנה רמב"ם את "בבית אחד יאכל" כמצות עשה לעצמה, ואף הוא השיב שהוא כלול כפרט ממצות 'ואכלו את הבשר בלילה הזה' (למעלה יב, ח; עשה נו במנינו של רמב"ם). שוב יש לתמוה במה גרע האוכל בשתי חבורות מן החדל לאכול מכל וכל, או מדוע מי שכבר אכל כזית בשר ויצא ידי חובתו לא ילך ויאכל לחפצו בחבורה שנייה.

אלא, אילו נאמר רק "בבית אחד יאכל", יכולנו ללמוד שהאוכל בשתי חבורות, כגון חצי זית בזו וחצי בזו, או שאכל אצל המיחם בין שתי חבורות, או בבית שיש בו שתי חבורות של שני פסחים ולא עשתה כל אחת היקף (ראה הל' קרבן פסח ט, ג, ממשנה פסחים פו, א) וגם אין מחיצה להפרידן (ראה הל' קרבן פסח ט, ה, מפסחים פו, ב), לא יצא ידי חובתו. זו אמנם הלכה, כמו שהביא רמב"ם בספר המצוות עשה נו שמ"תנאיו הנזכרים" של הציווי לאכול פסח "הוא... שייאכל בבית אחד". ולפיכך כתב בהל' קרבן פסח י, טו, שפסח ראשון ושני שניהם "נאכלין... בבית אחד", למרות שמפורש באותה הלכה ש"פסח שני... מוציאין אותו חוץ לחבורתו". שכן מתנאי אכילת הפסח וצורתה, השווים בראשון ובשני, הוא שתתקיים בחבורה אחת, אבל איסור להוציא את בשרו לא הוזכר אצל פסח שני.

עתה באה האזהרה "לא תוציא מן הבית מן הבשר חוץ", בפשטותה למנוע לקיחת בשר לאכול במקום אחר (להבנת קרבן העדה, פסחים ז, יג, יש אפילו דעה בירושלמי שם שאין עובר על "לא תוציא" אלא האוכל לבסוף את הבשר בחוץ, ואם אמנם לא מצאנו מסכים לה בבבלי, חלקת יואב נוקט להלכה [אורח חיים לה] שאינו עובר אלא אם התכוון על כל פנים לאכול בחוץ; וראה חזון איש אורח חיים קכד, מסכת פסחים פו, א), אפילו לאחר שכבר קיים את מצות האכילה בכזית. בגינה הופך "בבית אחד יאכל" לאיסור על אכילה בשתי חבורות. מערים שהכין מראש בשר בשני מקומות כדי שיאכל בלילה בשתי חבורות, אמנם הציל עצמו ממלקות, שהרי לא הוציא בפועל מזו

לזו ולא המרה ישירות את לשון הלאו, אך הוא נגד את רוחו אשר הלכה והתלבשה בציווי, "בבית אחד יאכל". וראה איך התנהל כאן רמב"ם כבהלכות בית הבחירה. פתח בקביעה ש"כל האוכל מן הפסח אינו אוכל אלא בחבורה אחת", שעיקרה הוראה כיצד לקיים את מצות האכילה ולצאת ידי חובתה. אחריה מסודר איסור הלאו הגמור, "אין מוציאין ממנו מן החבורה שיאכל בה", שהעובר עליו "לוקה". ואחרי העבירה החמורה, איסור קל ממנה, היינו איסור עשה "לאכול בשתי חבורות". כיון שבלעדי האזהרה "לא תוציא מן הבית מן הבשר חוץ" לא היה נשמע איסור עשה מן "בבית אחד יאכל", הוא מעינה, קל ממנה, ונמנה עמה מצוה אחת. בדומה, נאמר עוד על קרבן הפסח, "וכי יגור אִתָּךְ גֵּר וְעִשָּׂה פֶּסַח לָהּ, הַמּוֹל לוֹ כָּל זָכָר וְאִזְּ יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ וְהָיָה כְּאַזְרַח הָאָרֶץ, וְכָל עֶרֶל לֹא יֵאָכֵל בוֹ" (למעלה יב, מח). וברמב"ם הל' קרבן פסח ה, ה: "כשם שמילת עצמו מעכבתו מלעשות פסח (שאין פסח נשחט אלא על ראויים לאכול, וערל אסור לאכול בשר פסח), כך מילת בניו הקטנים ומילת כל עבדיו בין גדולים בין קטנים מעכבת אותו. שנאמר, 'הַמּוֹל לוֹ כָּל זָכָר וְאִזְּ יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ'. ואם שחט קודם שימול אותם הפסח פסול". ושם ט, ח-ט: "ערל שאכל כזית מבשר הפסח לוקה, שנאמר, '[וְ]כָל עֶרֶל לֹא יֵאָכֵל בוֹ'... כשם שמילת בניו ועבדיו מעכבתו מלשחוט הפסח, כך מעכבתו מלאכול. שנאמר, 'וּמִלֵּתָהּ אֹתוֹ אִזְּ יֵאָכֵל בוֹ' (שמות יב, מד)... הרי זה אסור לאכול עד שימול אותו". אלמלא באה אחר "אִזְּ יֵאָכֵל בוֹ" ו"אִזְּ יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ" האזהרה, "וְכָל עֶרֶל לֹא יֵאָכֵל בוֹ", לא ידענו שמי שטרם מל את המוטלים עליו לימול מנוע מלאכול מהפסח, אלא רק שהוא אינו נמנה על הפסח ואינו יוצא ידי מצות אכילתו. אבל משהוחמר "הַמּוֹל לוֹ כָּל זָכָר" – המהדהד את לשון עיקר מצות מילה, "הַמּוֹל לָכֶם כָּל זָכָר" (בראשית יז), וכולל אפוא את הערל עצמו עם בנו ועבדו – באזהרת "וְכָל עֶרֶל לֹא יֵאָכֵל בוֹ", ידענו שיש ב"אִזְּ יֵאָכֵל בוֹ" גם איסור. אם מל את עצמו אך לא את בנו או עבדו ואכל מן הפסח הוא עבר אפוא על איסור עשה, אם כי אינו לוקה. ואין העשה נמנה לעצמו אלא מסתעף הוא מן הלאו.